

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΣΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΣΟΒΙΕΤΙΚΟΥ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ
S. I. ARALOV (1922-1923)

Ο Semen Ivanovič Aralov είναι ο δεύτερος πρεσβευτής της Ρωσίας στην Τουρκία, μετά το στρατηγό Ν. Ρ. Ignat'ev (1832-1908), τον οποίο δεν θα λησμονήσει ο Ελληνικός κόσμος, διότι κι αυτός, όπως ο πρώτος, συνδέθηκε με τη νεώτερη ιστορία των Ελλήνων. Ο πρώτος υποστήριξε τα συμφέροντα της Ρωσίας υπέρ της Βουλγαρίας σε βάρος των Ελλήνων και των Σέρβων και ο δεύτερος υπήρξε ο ψυχρός παρατηρητής της καταστροφής του ελληνικού στοιχείου στη Μικρά Ασία, όπου συνέβαλε στην ενίσχυση του τουρκικού στρατού, από τη Σοβιετική Ένωση.

Ο S. I. Aralov (1880-1969), μετά την επανάσταση του 1917, υπηρέτησε σε πολλές θέσεις της στρατιωτικής αλλά και της πολιτικής ιεραρχίας της πατρίδας του. Το 1918, τον συναντούμε διοικητή τάγματος που, με την ιδιότητά του αυτή, ήταν μέλος του «Επαναστατικού Στρατιωτικού Συμβουλίου της Δημοκρατίας» και, στη συνέχεια, μέλος του «Επαναστατικού Στρατιωτικού Συμβουλίου του Νοτιοδυτικού μετώπου». Από το 1921, υπηρέτησε σε διπλωματικά αξιώματα, ως εκπρόσωπος της χώρας του στη Λιθουανία, στη Λεττονία και στην Τουρκία. Ειδικά στην Τουρκία, υπηρέτησε από τον Ιανουάριο του 1922 ως τον Απρίλιο του 1923. Το 1925, έγινε μέλος του «Λαϊκού Επιτροπάτου Εσωτερικών Υποθέσεων» της ΕΣΣΔ, το 1927, μέλος του «Προεδρείου του Ανωτάτου Συμβουλίου Εθνικής Οικονομίας της ΕΣΣΔ» και μέλος του «Λαϊκού Επιτροπάτου Οικονομικών». Το 1938, ονομάστηκε υποδιευθυντής του Κρατικού Φιλολογικού Μουσείου και το 1941, τον συναντούμε εθελοντή στο «Λαϊκό τάγμα εθελοντών του Κιέβου», της περιοχής Μόσχας. Πολέμησε στη μάχη της Μόσχας. Με την κατάληψη του Βερολίνου, έλαβε το βαθμό του συνταγματάρχη. Μετά το 1946, κατέλαβε πολλά κομματικά αξιώματα στη Μόσχα. Συνταξιοδοτήθηκε το 1967 (σε ηλικία 87 ετών) και πέθανε το 1969. Έγραψε πολλά άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά. Το 1960, δημοσίευσε το βιβλίο του *Απομνημονεύματα ενός σοβιετικού διπλωμάτη, 1922-1923*, με το οποίο θα ασχοληθούμε, και το 1962, το βιβλίο *Ο Λένιν μας οδηγεί στη νίκη*¹.

Το έργο του S. I. Aralov, *Vospominanija Sovetskogo diplomata, 1922-1923*

1. *Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 3ος, Αθήνα, 1978, σ. 453.

(Απομνημονεύματα Σοβιετικού διπλωμάτη, 1922-1923), Μόσχα, 1960, σσ. 223, εκδόθηκε από το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, της Μόσχας. Από τη μελέτη του βιβλίου σχημάτισα τη γνώμη ότι αυτό κυκλοφόρησε την εποχή του Ν. Σ. Χρουστσώφ (1958-1964) και είχε σκοπό να παρουσιάσει τη στάση της Τουρκίας στις σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση, το 1960, και να της υπενθυμίσει ότι ακολουθεί άσχημο δρόμο συνεργαζόμενη με το δυτικό κόσμο, ενώ, το 1922 με 1923, όταν η Τουρκία είχε ανάγκη να διώξει τους εισβολείς του δυτικού κόσμου και συγχρόνως είχε το πρόβλημα του σουλτάνου και την επανάσταση του Mustafa Kemal, τότε η Σοβιετική Ένωση βοήθησε το Mustafa Kemal, το θεμελιωτή του σημερινού (1960) τουρκικού κράτους, να εδραιώσει την επανάστασή του, καταργώντας το σουλτάνο, αλλά και να εκδιώξει τους εισβολείς. Στη σελίδα 2 δημοσιεύεται φωτογραφία του Aralov και στις σελίδες 7 με 12 πρόλογος του D. Judickij, όπου αναφέρονται βιογραφικά στοιχεία του Aralov και υπογραμμίζεται το γεγονός ότι, μετά το θάνατο του Gazi Mustafa Kemal Atatürk, η Τουρκία συστρατεύτηκε με τους «ιμπεριαλιστές των Η.Π.Α.» και των άλλων δυτικών δυνάμεων. Έκτοτε, διοικούσαν «οι άνθρωποι της Ουάσιγκτων». Αυτοί που άλλαξαν τη διαθήκη του Gazi Mustafa Kemal Atatürk ήταν ο Dželal Bajar, ο Andan Menderes, ο R. Zorlu, ο H. Palatkan κ.ά. Γι' αυτό, και ο τουρκικός λαός υποστήριξε (κατά τον D. Judickij), το Μάιο του 1960, τη στρατιωτική αλλαγή, η οποία κατάργησε την κυβέρνηση του Andan Menderes και έφερε στην εξουσία² το Κομμάτι της Εθνικής Ενότητας, με επικεφαλής το στρατηγό Κεμάλ Γκιουρσέλ [δηλ. τη Χούντα]³. Το έργο του Aralov έχει ως μόντο, απόσπασμα κειμένου τηλεγραφήματος⁴ του Χρουστσώφ προς τον Γκιουρσέλ, από 27 Ιουνίου 1960, με την ευκαιρία σχηματισμού της νέας κυβέρνησης της Τουρκίας και του γεγονότος ότι ο Γκιουρσέλ, κατά τον Χρουστσώφ, βάδιζε στο δρόμο που χάραξε ο Gazi Mustafa Kemal Atatürk. Ο Kemal Atatürk, κατά τον Χρουστσώφ, φέρνει στις μνήμες τις φιλικές, αλλά και τις αδελφικές, σχέσεις δύο όμορων κρατών. Στις σελίδες 13 με 221 του έργου δημοσιεύονται τα απομνημονεύματα του Aralov, με τα ακόλουθα κεφάλαια:

2. Τραγική ειρωνία πιστεύω ότι αποτελεί «η διαπίστωση» ενός σοβιετικού όταν γράφει ότι το 1960 ο τουρκικός λαός έφερε στην εξουσία το στρατηγό Κεμάλ Γκιουρσέλ. Αλλά, είναι γνωστό ότι στις 27 Μαΐου 1960 επιβλήθηκε στρατιωτική δικτατορία από το στρατηγό Κεμάλ Γκιουρσέλ. Πρβλ. και B. Lory, *L'Europe balkanique de 1945 à nos jours*, Παρίσι (Elipses), 1996, σ. 175.

3. S. I. Aralov, *Vospominanija Sovetskogo diplomata, 1922-1923*, Μόσχα, 1960, σ. 11 (Εκδ. Institut Meždunarodnyj otnošenij).

4. Το τηλεγράφημα που στάλθηκε από τη Μόσχα στην Άγκυρα στις 27 Ιουνίου 1960, είδε το φως της δημοσιότητας την 1η Σεπτεμβρίου της ίδιας χρονιάς, από τις σελίδες της εφημερίδας *Izvestija*. Στο βιβλίο αναφέρεται ως μόντο, όπως γράψαμε, απόσπασμα κειμένου στη σελίδα 5 και σε πληρέστερη μορφή στη σελίδα 12, στο τέλος του Προλόγου του D. Judickij.

1. Ο διορισμός μου στην Τουρκία (σσ. 3-20),
2. Η Αντάντ, η Τουρκία και η Σοβιετική Ρωσία (σσ. 20-38),
3. Το ταξίδι προς την Άγκυρα (σσ. 38-74),
4. Οι συναντήσεις με το Μουσταφά Κεμάλ στο μέτωπο (σσ. 75-125),
5. Η επίθεση του τουρκικού στρατού (σσ. 126-140),
6. Ο Μουσταφά Κεμάλ στη μάχη για τη δημοκρατική Τουρκία (σσ. 141-158),
7. Η Τουρκία στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης (σσ. 158-205),
8. Ο Μουσταφά Κεμάλ και ο σχηματισμός της νέας Τουρκίας (σσ. 205-221)⁵.

Τέλος, ορισμένες σελίδες του έργου του Aralov είδαν το φως της δημοσιότητας στην ελληνική γλώσσα, με τον τίτλο *Ο σοβιετικός ρόλος εις την Μικράν Ασίαν*, σε 58 δημοσιεύματα, στην εφημερίδα των Αθηνών *Εστία* (έτος 86ον, αριθ. φύλλ. 30.173-30.233), το 1981, «κατά διασκευήν υπό Σπ. Π. Τζινιέρη».

Ποια ήταν η Τουρκία του 1922 για το νέο προεβευτή της Σοβιετικής Ένωσης; Ας δούμε μια χαρακτηριστική σελίδα από τα *Απομνημονεύματά* του: *Πριν από λίγο καιρό ήταν μια μεγάλη δύναμη, η οποία κατείχε τη Μικρά Ασία, τα Βαλκάνια και την Αίγυπτο. Τώρα έχει υποβιβαστεί σε δευτερεύουσα δύναμη που παίζει όμως μεγάλο ρόλο στην παγκόσμια διπλωματία. Στα χέρια της βρίσκονται τα Δαρδανέλλια και ο Βόσπορος, το κλειδί για τη Μαύρη Θάλασσα. Εκεί συγκρούστηκαν τα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών. Μέσω αυτής οι μεγάλες δυνάμεις διανοίγουν οδούς κατακτήσεως προς την ανατολή, την Περσία, τη Συρία, το Ιράκ και τις Ινδίες. Υπάρχει εκεί οξύ Αρμενικό ζήτημα, Κουρδικό ζήτημα, ζητήματα πανισλαμισμού και παντουρκισμού. Εκεί διεξάγεται πόλεμος. Η Νέα Τουρκία με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ πασά μάχεται κατά των ιμπεριαλιστών και κατά της Ελλάδας, η οποία υποκινείται από αυτούς. Μάχεται κατά της κυβερνήσεως του σουλτάνου, η οποία βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη, υπό την προστασία των στρατευμάτων της Αντάντ*⁶.

5. Από τις 20 φωτογραφίες που δημοσιεύονται, η καλύτερη είναι εκείνη στη σελίδα 68 του Κεμάλ, με αφιέρωση προς το «σύντροφο <товарищ> Aralov».

6. S. I. Aralov, *Vospominanija Sovetskogo diplomata, 1922-1923*, σσ. 13-14. Στην πραγματικότητα όμως η κατάσταση παρουσιαζόταν ως εξής: «Στις 30 Οκτωβρίου 1918 η ηττημένη μετά τη λήξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου Τουρκία υπέγραψε τη συνθήκη του Μούδρου με επαχθείς και ταπεινωτικούς όρους γι' αυτήν, όρους, οι οποίοι είχαν ως αποτέλεσμα τη λήξη των εχθροπραξιών με τις δυνάμεις της Entente και τη δημιουργία ενός κλίματος ευνοϊκού για την Ελλάδα, αφού ρητά σε άρθρα της ανακωχής οριζόταν ότι έπρεπε να αποστρατευθεί και να παραδοθεί στους συμμάχους τόσο ο στρατός όσο και ο στόλος της. Αποτέλεσμα της ανακωχής αυτής τελικά ήταν, η Τουρκία να διαμελισθεί κατά κάποιον τρόπο από τους συμμάχους σε διάφορες ζώνες κατοχής και αγγλικά στρατεύματα να καταλάβουν τη Θράκη και τα Στενά, ενώ οι Γάλλοι μπόκαν

Ας αναφέρουμε εδώ ότι οι Τούρκοι του Κεμάλ έστειλαν τον πρώτο πρεσβευτή στη Μόσχα, το Μάρτιο του 1921, το στρατηγό Αλή Φουάτ πασά και η Σοβιετική Ένωση τον προσωρινό επιτετραμμένο στην Άγκυρα Νατσάρενους, ο οποίος επέστρεψε γρήγορα στην πατρίδα του, για λόγους υγείας. Στο μεταξύ, την Τουρκία του Κεμάλ επισκέφτηκε, το 1921 με 1922, ο Γενικός Στρατιωτικός Διοικητής της Κόκκινης Στρατιάς της Ουκρανίας, Μ. Β. Φυνζε, για τον οποίο θα επανέλθουμε⁷.

Εκτός από το όνομα του Αραλον, τα ονόματα των Αλή Φουάτ πασά, Νατσάρενους και Φυνζε είναι συνδεδεμένα με τη στρατιωτική βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης προς την Τουρκία του Κεμάλ, το 1920 με 1922. Ας δούμε, περιληπτικά, από δημοσιευμένες σοβιετικές και τουρκικές αρχειακές πηγές, χαρακτηριστικά στοιχεία αυτής της βοήθειας, η οποία έπαιξε βασικό ρόλο στη Μικρασιατική καταστροφή: Η πρώτη βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης στους κεμαλικούς χρονολογείται από το Σεπτέμβριο του 1920, μέσω της πόλεως Ερζερούμ. Ο χρυσός που δόθηκε χρησιμοποιήθηκε για πληρωμές μισθών των αξιωματικών και για την ενίσχυση του ταμείου της Άγκυρας⁸.

Τρεις μέρες μετά τη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση (23 Απριλίου 1920), δηλ. στις 26 Απριλίου 1920, οι κεμαλικοί ζήτησαν 5.000.000 χρυσές λίρες Τουρκίας, οπλισμό, τεχνική βοήθεια και νοσοκομειακό υλικό, από τους σοβιετικούς, για να πολεμήσουν, όπως και οι σοβιετικοί, τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις⁹. Ο σοβιετικός υπουργός εξωτερικών Γ. Β. Cicerin απάντησε θετικά στο αίτημά τους με έγγραφο στις 2 Ιουνίου 1920 και η Σοβιετική Αποστολή, που επισκέφτηκε την Άγκυρα, στις 4 Οκτωβρίου, έφερε μαζί της 200,6 κιλά χρυσού σε ράβδους¹⁰.

Στις 6 Μαρτίου 1921 υπογράφηκε το σοβιετο-τουρκικό σύμφωνο φιλίας (με 16 άρθρα και 3 παραρτήματα). Εκεί συμφωνήθηκε η δωρεά από τους σοβιετικούς στους κεμαλικούς 10.000.000 χρυσών ρουβλίων¹¹. Από τις 25 Δεκεμβρίου 1921 μέχρι 5 Ιανουαρίου 1922 πήγε στην Τουρκία ο Γενικός Στρατιωτι-

στην Κιλικία και οι Ιταλοί αποβιβάστηκαν στην Αττάλεια. Αργότερα, στις 29 Απριλίου 1919, το Ανώτατο Συμβούλιο των Συμμάχων στο Παρίσι, για την Ελλάδα επεφύλαξε την κατοχή του βιλαετίου Αϊδινίου (Σμύρνης) αποκλειστικώς και μόνο για τη διατήρηση της τάξεως, αφού ληστροικές τουρκικές συμμορίες βασάνιζαν τους χριστιανούς της περιοχής και πάντοτε υπήρχε ο κίνδυνος σφαγών των αμάχων». Για περισσότερα βλ. Χ. Γ. Ανδρεάδης, «Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου (1916-1923)», *Νέα Εστία*, τεύχ. 1683, 15.8.1997, σσ. 1180-1187.

7. S. I. Aralov, *Vospominania Sovetskogo diplomata, 1922-1923*, σσ. 32-33.

8. Kâzim Karabekir, *İstiklal harbimiz*, σ. 882, παραπομπή από το έργο SSSR i Turcija, 1917-1979, Μόσχα, 1981, σ. 32.

9. SSSR i Turcija, 1917-1979, σ. 25.

10. R. N. İleri, *Atatürk ve komünizm*, Istanbul, 1970, σ. 675. SSSR i Turcija, 1917-1979, σ. 32.

11. Ali Kemal Meram, *Türk - rus ilişkileri tarihi*, Istanbul, 1969, σ. 268. SSSR i Turcija, 1917-1979, σσ. 33 και 38.

κός Διοικητής της Κόκκινης Στρατιάς της Ουκρανίας Frunze¹², ο οποίος υπέγραψε, στις 2 Ιανουαρίου 1922, ουκρανο-τουρκικό σύμφωνο φιλίας, με 16 άρθρα¹³. Εξάλλου, σύμφωνα με αρχειακές πηγές, η Σοβιετική Ένωση παρεχώρησε στους κεμαλικούς, το 1920 με 1922, εκτός από χρυσό, και πολεμικό υλικό (μέσω των πόλεων Novorossijsk, Tuapse και Batum): 39.000 τουφέκια, 327 πολυβόλα, 54 πυροβόλα, 63.000.000 σφαίρες, 147.000 οβίδες και ο κατάλογος συνεχίζεται με σπαθιά, ξιφολόγχες, χειροβομβίδες, αντιασφυξιογόνες προσωπίδες κ.ά.¹⁴. Ακόμη, στις 9 Απριλίου 1921, οι Τούρκοι έλαβαν από τους σοβιετικούς 30.000 χρυσά ρούβλια, για βοήθεια των περιοχών που λεηλατήθηκαν από τα στρατεύματα κατοχής¹⁵.

Στις 25 Μαΐου 1921 εγκαινιάστηκε, με σοβιετική βοήθεια, εργοστάσιο πυρίτιδας και φυσιγγίων στην Άγκυρα. Στις 30 Οκτωβρίου 1921 η Σοβιετική Ένωση παρέδωσε στους κεμαλικούς δύο καταδιωκτικά πλοία¹⁶. Το χρυσάφι εξακολουθεί να καταφθάνει και το 1922. Αφού ο Cicerin υποσχέθηκε το 1921 10.000.000 ρούβλια, το 1922 παραχωρήθηκαν 3.500.000 χρυσά ρούβλια¹⁷. Την ίδια χρονιά, ο Aralov παραχωρεί 20.000 λίρες για αγορά τυπογραφείου και κινηματογραφικών μηχανών¹⁸. Την ίδια χρονιά, ο Frunze παρέδωσε 100.000 χρυσά ρούβλια για τα ορφανοτροφεία των παιδιών που οι γονείς τους σκοτώθηκαν στον πόλεμο. Αναφερόμενος στις παραπάνω βοήθειες ο Κεμάλ είπε σε λόγο του: Θα ήταν έγκλημα αν το έθνος μας ξεχνούσε αυτήν την βοήθεια¹⁹. Στο θέμα της σοβιετικής βοήθειας πάντοτε, ρωσικές και τουρκικές αρχειακές πηγές μας πληροφορούν ότι η Τουρκία με το σοβιετικό χρυσάφι αγόρασε: Από τη Γαλλία 1.500 ελαφρά οπλοπολυβόλα, 2.735 κιβώτια φυσιγγία, 10 υπόστεγα

12. Ο Μιχαήλ V. Frunze (1885-1925) γεννήθηκε σε πόλη του Τουρκεστάν (Pišpek), η οποία αργότερα πήρε το όνομά του. Σπούδασε στο Πολυτεχνείο της Πετροπόλεως. Υπήρξε ένας από τους διοργανωτές του κόκκινου στρατού. Πολέμησε το 1919 με 1920 τη «Λευκή Στρατιά» του στρατηγού Wrangel. Από το 1924 ήταν εκπρόσωπος της Ουκρανίας στην Κομιντέρν. Για περισσότερα βλ. B. Lazitch-M. M. Drachkovitch, *Biographical Dictionary of the Comintern*, Stanford-California, 1973, σ. 110.

13. Το πλήρες κείμενο στο έργο *Dokumenty vnešnej politiki SSSR*, τόμος 5, Μόσχα, 1961, σσ. 9-14. Αξίζει, νομίζω, να αναφέρουμε εδώ ότι το 1919 στην Ουκρανία, με τις ένοπλες δυνάμεις των δυτικών χωρών, έλαβαν μέρος και Έλληνες. Για το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στην Ουκρανία και για τις περιπέτειες των Ελλήνων της Οδησσού βλ. *Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα εις Μεσημβρινήν Ρωσίαν (1919)*, Αθήνα, 1955 (Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού) και Ελευθ. Παυλίδης (Επιμ.), *Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και τα 33 χρόνια του εν Αθήναις Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων*, Αθήνα, 1953, σσ. 68-78.

14. *SSSR i Turcija, 1917-1979*, σ. 45.

15. *Dokumenty vnešnej politiki SSSR*, τόμος 4, σ. 58.

16. *SSSR i Turcija, 1917-1979*, σ. 46.

17. Ο.π.

18. S. I. Aralov, *Vospominanija Sovetskogo diplomata, 1922-1923*, σσ. 87-88.

19. *SSSR i Turcija, 1917-1979*, σ. 48.

αεροπλάνων, 4 μηχανές αεροπλάνων, 3 ραδιοφωνικούς σταθμούς, 200 φορτηγά αυτοκίνητα, 1 συμπιεστή αερίου, 130 τόνους βενζίνης και λιπαντικών και 2 τόνους δέρματα, για σόλες παπουτσιών²⁰. Με το σοβιετικό χρυσάφι επίσης αγόρασε από την αμερικανική εταιρεία Standard Oil 800 τόνους βενζίνης και από την Ιταλία 20 αεροπλάνα (τύπου Spot XIII), 97 τόνους πυρίτιδα, 20.000 τυφέκια και 4.310.000 σφαίρες²¹.

Ας δούμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τα *Απομνημονεύματα* του Αραλον, ιδίως εκείνα που σχετίζονται με τον Ελληνικό κόσμο.

Γενικά για τον Αραλον οι Έλληνες ήταν οι *κατακτητές* και *εισβολείς* στη Μικρά Ασία, ήταν οι *σύμμαχοι* της Αγγλίας και ακόμη ήταν αυτοί που με 14 άλλους λαούς επενέβησαν κατά του σοβιετικού λαού στην Ουκρανία²². Γιατί όμως ενδιαφερόταν κυρίως ο Αραλον και κατ' επέκταση οι σοβιετικοί; Διότι: *Η αρπαγή της Θράκης και της Αδριανούπολη από τους Έλληνες και της Κωνσταντινούπολης από την Αντάντ, είχε ως αποτέλεσμα να κλείσει η οδός διά την επικοινωνία Σοβιετικής Ρωσίας και Τουρκίας*²³. Στη συνέχεια, ομολογεί ότι έγιναν σφαγές Αρμενίων, αλλά είναι ενδιαφέρον να δούμε πώς τις δικαιολογεί:... *Τα τουρκικά στρατεύματα, τα οποία διοικούσε ο αντιδραστικός στρατηγός Κιαζίμ Καραμπεκίρ πασάς, προέβαιναν σε ομαδικές σφαγές Αρμενίων, ύστερα από προγραφές. Σφάχτηκαν περισσότεροι από 69.000 άνθρωποι*²⁴. Αλλά και για τις σφαγές των Ελλήνων του Πόντου ο Αραλον έχει κάποια δικαιολογία: *Η εξέγερση στον Πόντο είχε προπαρασκευαστεί βάσει σχεδίου των προπαγανδιστών και των πρακτόρων της Κωνσταντινούπολης και των Αθηνών, με φανατικά συνθήματα για τη δημιουργία «Ελληνικού Ποντιακού Κράτους».* Το σχετικό κίνημα πήρε σάρκα και οστά στις αρχές του 1921, με την εμφάνιση του ελληνικού στόλου στις ακτές της Ανατολίας, με σκοπό να προωθήσει πολεμοφόδια στους Ποντίους. *Η εξέγερση συνεχώς δυνάμωνε μέχρι που κατέληξε σε φοβερή αλληλοσφαγή*²⁵. Στο ίδιο πάντα θέμα, στη γενοκτονία των Ποντίων, ο Αραλον διασώζει, στα *Απομνημονεύματά* του, συνομιλία του με τον Frunze, κατά τη συνάντησή τους στη Σαμφούντα: *Αφού απομακρύνθηκε από τους Τούρκους στρατιώτες που τον συνόδευαν, ο Frunze, με αγωνία μας διηγήθηκε ότι απ' όπου πέρασε συνάντησε εκατοντάδες πτώ-*

20. A. Mılderrisoğlu, *Kurtuluş savaşının malf kaynakları*, Άγκυρα, 1974, σσ. 505-509, *SSSR i Turcija, 1917-1979*, σ. 46.

21. *SSSR i Turcija, 1917-1979*, σ. 46.

22. S. I. Aralov, *Vospominanija Sovetskogo diplomata, 1922-1923*, Μόσχα, 1960, σσ. 93-94 (στη συνέχεια: Αραλον).

23. Αραλον, σ. 23.

24. Αραλον, σ. 27.

25. Αραλον, σ. 34.

ματα, τα οποία με θηριωδία σφάχτηκαν απ' τους Τούρκους κ' ήταν Έλληνες Πόντιοι, γέροντες, παιδιά και γυναίκες. «Εγώ μέτρησα 54 κατακρεουργημένα νήπια», είπε με έκδηλη οδύνη...²⁶. Ο ίδιος ο Frunze, με άλλη ευκαιρία, πληροφορεί τον Aralov ότι έξω από την πόλη Κάβζα συνάντησε ομάδα αιχμαλώτων Ελλήνων (60-70 άτομα) σε οικτρή κατάσταση. Και διηγείται ο Frunze: ...Τούρκος αξιωματικός, όταν είδε την κατάπληξή μου, διέταξε τους φρουρούς των αιχμαλώτων να μη κτυπούν τους ανθρώπους. Και η θλιβερή πομπή συνέχιστηκε²⁷. Τέλος, όταν ο στρατιωτικός ακόλουθος Svonopon, που συνόδευσε τον Aralov, θέλησε να συζητήσει με Έλληνα αιχμάλωτο, πήρε την ακόλουθη απάντηση: *Εσείς συμβαδίζετε με τους δήμιους μας τους Τούρκους. Ο τσάρος πολεμούσε τους μουσουλμάνους και εσείς οι μπολσεβίκοι τους βοηθάτε!*

Η Σμύρνη, που βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων, αποτέλεσε αντικείμενο ενδιαφέροντος για το νέο πρέσβη. Έτσι, σε συνάντησή του με Τούρκο αξιωματικό που είδε με τα μάτια του τη φοβερή εικόνα της εισβολής των Ελλήνων στη Σμύρνη²⁸, γράφει ο πρέσβης ότι: *Τους Έλληνες κατακτητές βοηθούσαν για την κατάληψη της Σμύρνης και των περιοχών, αγγλικά, γαλλικά, αμερικανικά και ιταλικά πλοία*²⁹.

Ο Aralov έγινε δεκτός, για πρώτη φορά, από το Μουσταφά Κεμάλ πασά, στις 30 Ιανουαρίου 1922. Στη συνάντηση εκείνη ο νέος ηγέτης της Τουρκίας βρήκε ευκαιρία να ευχαριστήσει τον πρέσβη της Σοβιετικής Ένωσης, υπογραμμίζοντας ότι, τα δύο κράτη πολεμούν κατά του ιμπεριαλισμού και για την απελευθέρωση των λαών της Ανατολίας από την αποικιοκρατία, προσθέτοντας ότι ευχαριστεί τη Ρωσία και το μεγάλο ηγέτη της Λένιν, για τη βοήθεια³⁰.

Λίγο αργότερα, ο Aralov με συνεργάτες του, επισκέφτηκαν τα πεδία των μαχών. Στο μεταξύ, έμαθε ότι οι Έλληνες συγκέντρωσαν 6 μεραρχίες στο Εοκή-Σεχίρ³¹ και σημείωσε στα Απομνημονεύματά του τα ακόλουθα: *Η επίσκεψή μας στο μέτωπο συνέπεσε με την εποχή που γινόταν οι γενικές προετοιμασίες για την επίθεση της Τουρκικής Στρατιάς (Μάρτιος-Απρίλιος 1922). Πριν από την αναχώρησή μας, οι γυναίκες μας στην πρεσβεία έγραψαν μικρούς σάκκους με δώρα για τους Τούρκους στρατιώτες. Στους σάκκους αυτούς τοποθέτησαν πράγματα για τις ατομικές ανάγκες τους: κλωστές, βελόνες, κουμπιά, καπνό, ζάχαρη και διάφορα άλλα είδη. Στους σάκκους αυτούς τυπώσαμε στην τουρκική γλώσσα την ακόλουθη επιγραφή: «Στον Τούρκο στρατιώ-*

26. Aralov, σσ. 41-42.

27. Aralov, σ. 54.

28. Aralov, σ. 59.

29. Ο.π.

30. Aralov, σ. 67.

31. Aralov, σ. 76.

τη, από τον Κόκκινο Στρατό της Ρωσίας». Τα δώρα τα διανείμαμε εμείς οι ίδιοι στα συντάγματα, μετά τις προσφωνήσεις και τις παρελάσεις. Πρέπει να πω, σημειώνει ο Αγαλον, ότι η προσφορά αυτών των δώρων σημείωσε μεγάλη επιτυχία³². Σε μια από τις επισκέψεις του Αγαλον με τον Κεμάλ και τους συνοδούς τους, διοργανώθηκε παρέλαση τριών μεραρχιών (της 57ης, της 15ης και της 23ης). Οι δύο μεραρχίες ήταν εξοπλισμένες με γερμανικό οπλισμό και η τρίτη με ρωσικό. Ο Αγαλον, όπως και οι άλλοι, παρακολούθησε την παρέλαση έφιππος. Μάλιστα μίλησε και στους στρατιώτες. Όταν όμως κάποια μέρα ο Κεμάλ δεν ήθελε να μιλήσει, ο σοβιετικός πρέσβης του υπενθύμισε το ρόλο του πολιτικού καθοδηγητή στον κόκκινο στρατό³³.

Μετά τις νίκες του τουρκικού στρατού κατά των Ελλήνων στο Ινονού και στο Σαγγάριο, είπε σε λόγο του ο Κεμάλ ότι οι Άγγλοι φοβόνταν την πλήρη ήττα των Ελλήνων³⁴. Ενώ, την 1η Απριλίου 1922, ο διοικητής του ιππικού Φαχρή πασάς (που αποτελούνταν από τρεις μεραρχίες, τη 2η, την 4η και τη 14η), στην πόλη Γυαλίκ, μιλώντας στους στρατιώτες του, μεταξύ των άλλων, είπε ότι οι Άγγλοι έστειλαν τους Έλληνες στη Μικρά Ασία, για να σκοτωθούν³⁵. Ακολούθησε ομιλία του Αγαλον, ο οποίος τόνισε ότι όπως ο ρωσικός λαός έδιωξε τους ιμπεριαλιστές 14 ιμπεριαλιστικών χωρών, μαζί μ' αυτούς και τους Έλληνες από την Ουκρανία, έτσι και οι Τούρκοι στρατιώτες εύχεται να απελευθερώσουν την αγαπημένη τους γη³⁶.

Εξάλλου, ο Αγαλον φαίνεται από την περιγραφή των *Απομνημονευμάτων* του όχι μόνο ως εκπρόσωπος συμμάχου χώρας προς την Τουρκία, αλλά ως εκπρόσωπος της χώρας, η οποία συνετέλεσε με τη βοήθειά της στη νίκη της Τουρκίας. Επιχαίρει π.χ. με τη νίκη του τουρκικού στρατού στο Αφιόν Καραχισάρ³⁷ και με την κυβερνητική αλλαγή στην Αγγλία, αλλά υπολογίζει το φοβερό, όπως τον αποκαλεί, *αντίπαλο της Σοβιετικής Ρωσίας*, νέο υπουργό εξωτερικών, τον λόρδο Κώρζον³⁸. Θριαμβολογεί στην περιγραφή της επιστροφής στην Άγκυρα του νικητή Γαζή Μουσταφά Κεμάλ πασά, όπου παραβρέθηκαν και οι πρεβευτές της Σοβιετικής Ένωσης, του Αφχανιστάν και της Περσίας³⁹, αλλά εκφράζει τα παράπονά του γιατί δεν τον ενημερώνει η τουρκική κυβέρνηση, όταν άρχισε τις διαβουλεύσεις της με τις δυνάμεις της Αντάντ, γύρω από σειρά ζητημάτων, τα οποία αφεώρουν και στα ενδιαφέροντα των χωρών

32. Aralov, σ. 77.

33. Aralov, σσ. 84-85.

34. Aralov, σ. 92.

35. Aralov, σ. 93.

36. Aralov, σ. 94.

37. Aralov, σ. 130.

38. Aralov, σ. 133.

39. Aralov, σ. 134.

της Μαύρης Θάλασσας⁴⁰. Γράφει μάλιστα χαρακτηριστικά: *Η κυβέρνηση των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών πληροφορήθηκε από το ραδιόφωνο του Μπορντώ ότι θα γίνει διάσκεψη μεταξύ των αντιπροσώπων της διοίκσεως του τουρκικού στρατού και της Αντάντ και ότι η κυβέρνηση της Τουρκίας αποφάσισε να συμφωνήσει για την κατοχή της Ανατολικής Θράκης από το συμμαχικό στρατό. Όμως, ο αντιπρόσωπος της Σοβιετικής Ρωσίας δεν είχε ειδοποιηθεί προηγουμένως γι' αυτό το γεγονός*⁴¹. Τέλος, στη συνέχεια του κειμένου του, αγωνίζεται να περιγράψει με κάθε λεπτομέρεια ότι υπήρχαν υποχρεώσεις και από τις δύο χώρες να αποφασίζουν από κοινού τις υποθέσεις της Εγγύς Ανατολής, και ιδιαιτέρως στο θέμα των Στενών⁴². Αλλά, ο Aralov, ενώ αναφέρει ότι η Τουρκία ζήτησε να λάβουν μέρος στο συνέδριο της Λωζάννης η Σοβιετική Ένωση, η Ουκρανία και οι Υπερκανκασίες Δημοκρατίες⁴³ και ότι ο ίδιος συνεργάστηκε με τον υφυπουργό εξωτερικών της Τουρκίας Νουρή μπέη για την κοινή αντιμετώπιση των προβλημάτων⁴⁴, εντούτοις, διαπίστωσε ότι η Τουρκία στη Λωζάννη ενδιαφερόταν μόνο για τον εαυτό της⁴⁵. Άλλωστε ο Aralov αναφέρει ότι στη Λωζάννη ο Ισμέτ πασάς υποστήριξε τις τουρκικές θέσεις, αλλά υποχώρησε στο θέμα των Στενών και καταλήγει ότι, οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη για το ζήτημα των Στενών, μεταξύ της τουρκικής αντιπροσωπείας και της αντιπροσωπείας των χωρών της Αντάντ, διεξήχθησαν σε βάρος των συμφερόντων της Σοβιετικής Ένωσης⁴⁶.

Τελικά, αυτή η δραστηριότητα του πρέσβη της Σοβιετικής Ένωσης δεν άρεσε στον πρωθυπουργό της Τουρκίας Ρεούφ μπέη και μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης στη Λωζάννη μεταξύ Τουρκίας και χωρών της Αντάντ, στις 24 Ιουλίου 1923, ανακλήθηκε από τη χώρα του. Είναι όμως γεγονός ότι ο Ρεούφ μπέης κατηγορούσε τον Aralov ότι αυτός οργάνωσε κομμουνιστές κατά του Κεμάλ και από την άλλη πλευρά ο Aralov κατηγορήσε στον Κεμάλ τον Ρεούφ μπέη ότι ο τελευταίος ήταν *εχθρός της Τουρκικής Δημοκρατίας*⁴⁷. Αυτή η ανάμειξη του στρατιωτικού Aralov, ο οποίος υπηρετούσε σε διπλωματική θέση, όπου χρειαζόνταν λεπτοί χειρισμοί, του στοίχισε το τέλος της διπλωματικής του σταδιοδρομίας.

Πώς εκτίμησε το έργο του ο ίδιος ο Aralov; Στα συμπεράσματά του αναφέρει δύο θέματα: Πρώτον, ότι το τουρκο-σοβιετικό σύμφωνο του 1921 έδωσε

40. Aralov, σ. 137.

41. Ο.π.

42. Aralov, σ. 138.

43. Aralov, σ. 162.

44. Ο.π.

45. Aralov, σ. 167.

46. Aralov, σσ. 168-190.

47. Aralov, σ. 201.

την ευκαιρία στον Κεμάλ να μετακινήσει τον τουρκικό στρατό από τα ανατολικά διαμερίσματα της Μικράς Ασίας προς το δυτικό μέτωπο εναντίον των εισβολέων και δεύτερο, η οικονομική βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στη νίκη των Τούρκων⁴⁸.

Αυτά έγραφε ο Αγαλον για το 1921-1923, αλλά για το 1960, τη χρονιά που γράφθηκαν τα Απομνημονεύματά του, σημείωνε χαρακτηριστικά για την Τουρκία ότι: ...οι ανίκανοι ηγέτες της, την μετέτρεψαν σε στρατόπεδο για αμερικανικά πυρηνικά όπλα και την ηλεκτρονική κατασκοπεία της Ουάσιγκτων σε βάρος της Σοβιετικής Ένωσης και των άλλων χωρών του σοσιαλιστικού στρατοπέδου⁴⁹.

Πριν τελειώσω, θα ήθελα να αναφέρω, από δημοσιογραφικές πληροφορίες, ένα ανέκδοτο το οποίο έχει σχέση με την Τουρκία και τη Σοβιετική Ένωση: Το 1918, η Ομόσπονδη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αρμενίας επέλεξε ως έμβλημά της το ιστορικό όρος Αραράτ. Η Τουρκία όμως διαμαρτυρήθηκε στην ΕΣΣΔ με το επιχείρημα ότι το Αραράτ βρίσκεται στο έδαφός της. Η απάντηση του τότε σοβιετικού υπουργού των εξωτερικών G. V. Cicerin ήταν αποστομωτική: *Εσείς έχετε έμβλημα στη σημαία σας τη σελήνη. Μήπως είναι δική σας*⁵⁰.

Ας επιστρέψουμε στη Μικρά Ασία και ας σκεφτούμε, ύστερα από τη σύνομη ανάγνωση αποσπασμάτων από τα Απομνημονεύματα του Αγαλον ότι, όταν ο Έλληνας στρατιώτης οπισθοχωρούσε στο μικρασιατικό μέτωπο, τον κυνηγούσαν οι σοβιετικές σφαίρες, που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι στρατιώτες. Ήταν οι σφαίρες ως αποτέλεσμα κάποιας πολιτικής σκοπιμότητας, ήταν οι σφαίρες των ανθρώπων που ενδιαφέρονταν για τα Στενά ή ακόμη ήταν οι σφαίρες εκείνων που ήθελαν να τιμωρήσουν τους στρατιώτες που έλαβαν μέρος με *Το Ελληνικόν Εκστρατευτικόν Σώμα εις Μεσημβρινήν Ρωσίαν*

48. Αγαλον, σ. 213. Νομίζω πως θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι, με το τουρκο-σοβιετικό σύμφωνο του 1921 η Σοβιετική Ένωση παραχώρησε στην Τουρκία την περιοχή του Καρς και ότι μεταξύ των δύο κρατών υπογράφηκαν τρεις συνθήκες: η πρώτη στη Μόσχα, στις 16 Μαρτίου 1921, η δεύτερη, «το σύμφωνο του Καρς», στις 13 Οκτωβρίου 1921 και η τρίτη, στην Άγκυρα, στις 2 Ιανουαρίου 1922, μεταξύ Τουρκίας και Ουκρανίας, στην οποία αναφερθήκαμε, όταν γράφαμε για το Frunze, και ακόμη ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν η πρώτη χώρα, η οποία αναγνώρισε, το 1920, την Τουρκία του Κεμάλ Ατατούρκ (*SSSR i Turcija, 1917-1979*, σσ. 25-33). Η Σοβιετική Ένωση ήθελε, πάσει θυσία, την ελεύθερη επικοινωνία με την Ανατολική Μεσόγειο και το κλειδί το κατείχε η Τουρκία στα Στενά. (Για περισσότερα βλ. Ν. Μοσχόπουλος, *Το ζήτημα των Στενών Συμβολή εις την διπλωματικήν ιστορίαν*, Αθήνα, 1926. Ανατύπωσης εκ του υπ' αρ. 14 Δελτίου του Ελλ. Συλλ. Κοιν. Εθνών. - *Documents secrets de l'ancien Ministère des Affaires Etrangères de Russie, Constantinople et les Délroits*, 2 τόμοι, Παρίσι, 1930. Αλεξάνδρα Στεφανοπούλου, *Η πολιτική της Ρωσίας διά την Κωνσταντινούπολιν και τα Στενά κατά τον Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον*, Αθήνα, 1975, όπου και η σχετική βιβλιογραφία).

49. Αγαλον, σ. 219.

50. Εφημ. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 2.3.1997, σ. 16.

(1919)⁵¹;

Είναι γνωστό ότι, η Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών (Διεύθυνση Ενημερώσεως) εξέδωσε το βιβλίο: *Ανυπόστατοι ισχυρισμοί για βαρβαρότητες των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, 1919-1922*⁵². Ένα άκρως ενδιαφέρον βιβλίο, το οποίο ρίχνει φως στις τραγικές σελίδες της Μικρασιατικής καταστροφής και το ξεριζώμα του Ελληνισμού από τη Μικρά Ασία. Ένα ξεριζώμα που έφερε 1.500.000 περίπου ψυχές στην Ελλάδα των 5.000.000 περίπου κατοίκων, με τραγικές οικονομικές συνθήκες⁵³, και όχι μόνο. Γι' αυτά τα καραβάνια του ξεριζωμού, ο γνωστός Αμερικανός συγγραφέας (δημοσιογράφος εκείνης της εποχής) Έρνεστ Χεμινγκουέϊ έγραψε: *Βλέποντας αυτή τη λιτανεία της ντροπής σκέφτηκα ότι δεν είχε νόημα, τελικά, να γίνω συγγραφέας. Όταν μέσα σε λίγες μέρες ξεριζώνονται ένα εκατομμύριο ψυχές, τι λόγο ύπαρξης έχει ένας άνθρωπος που απλώς γράφει; Αν θες να συνεχίσεις να είσαι σωστός άντρας κι όχι ένα ζώο που περπατάει στα τέσσερα, πρέπει να πετάξεις τη γραφομηχανή σου απ' το παράθυρο και να βρεις έναν τρόπο να κάνεις ΚΑΤΙ για τον κόσμο αυτό*⁵⁴.

Όλο αυτό το σκηνικό αποτελεί τραγική σελίδα της συρρίκνωσης του Ελληνισμού. Η (Μικρασιατική) καταστροφή ήτο η μεγαλύτερα την οποία υπέστη κατά την μακραίωνα ιστορίαν του ο Ελληνισμός, σημειώνει χαρακτηριστικά ο Σπύρος Β. Μαρκεζίνης⁵⁵.

Το 1997 συμπληρώθηκαν 75 χρόνια από τον ξεριζωμό των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και το 1998 άλλα τόσα από τη συνθήκη της Λωζάννης. Ο Αραλόν στο έργο του δεν αναφέρει καθόλου ότι οι περισσότεροι Έλληνες στη Μικρά Ασία ήταν αυτόχθονες.

51. Αθήναι, 1955 (Έκδοσις Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού).

52. Αθήνα, 1993 (Από το Εθνικό Τυπογραφείο).

53. Françoise Arvanitis, «La Grèce: interprétation d'une crise-marasme», *Hérodote* (Balkan et Balkanisation) 1991, τεύχος 63, σσ. 130-147 (βλ. κυρίως τη σελίδα 137).

54. Ε. (Περιοδικό της Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας), τεύχος 322, 8.6.1997, σ. 15.

55. Σπ. Β. Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τόμος 4ος, Αθήνα (Πάπυρος) (1968), σ. 324.